

TARİHİ YAPILARIN CANLANDIRILMASINDA MEKÂNSAL BELLEĞİN ROLÜ (THE ROLE OF SPATIAL MEMORY IN THE REVITALISATION OF HISTORICAL BUILDINGS)

İldem AYTAR SEVER¹, Çağla GÜMÜŞÇÜ²

Doi: <https://doi.org/10.53463/splandes.202400325>

Corresponding Author/İletişim yazarı: İldem AYTAR SEVER

E-mail: ildem.aytar@msgsu.edu.tr

ÖZET

Tarihi yapılar, sadece fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda içinde barındırdıkları kültürel, sosyal ve psikolojik anlam katmanlarıyla geçmişin canlı tanıklarıdır. Bu yapılar, içinde yaşayan insanların deneyimlerini, inançlarını ve yaşam tarzlarını yansıtan mekânsal bir bellek taşıyıcıdır. Mekânsal bellek ise, bireylerin ve toplulukların mekânlarla kurdukları duygusal ve anlamsal bağların toplamıdır. Bu bağlar, mekânın fiziksel özellikleri, kullanımı, içinde yaşanan olaylar ve bu olaylarla ilişkili olan duygular aracılığıyla oluşur. Mekânsal bellek, bireylere kimlik ve aidiyet duygusu verirken, topluluklara da ortak bir geçmiş ve gelecek sunar. Bu doğrultuda mekânsal bellek, bir yapının fiziksel özellikleri, kullanımı ve içinde yaşanan olaylar aracılığıyla oluşan ve gelecek nesillere aktarılan bir hafıza türüdür. Tarihi yapılar, içinde barındırdıkları mekânsal bellek sayesinde geçmişle gelecek arasında bir köprü görevi görür. Bu yapılar, kültürel mirasımızın önemli bir parçasıdır ve korunmaları gerekmektedir. Günümüzde, tarihi yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, tarihi yapıların canlandırılması hem yapıların fiziksel olarak korunmasını hem de mekânsal belleğin yaşatılmasını sağlayan önemli bir yöntemdir. Tarihi yapıların canlandırılması, bu yapıların günümüz yaşamına entegre edilerek yeni işlevler kazandırılması ve böylece hem yapıların korunması hem de toplumun kültürel hayatına katkı sağlanması anlamına gelir. Bu çalışmada, tarihi yapılarda mekânsal belleğin izlerinin önemi ve günümüz tarihi yapıların canlandırılmasında mekânsal belleğin öneminin üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Yapılar, Mekân, Mekân Belleği, Canlandırma

ABSTRACT

Historic buildings are not only physical entities, but also living witnesses of the past with the layers of cultural, social and psychological meaning they harbour. These buildings carry a spatial memory that reflects the experiences, beliefs and lifestyles of the people living in them. Spatial memory is the sum of the emotional and semantic ties that individuals and communities establish with places. These ties are formed through the physical characteristics of the space, its use, the events experienced in it and the emotions associated with these events. While spatial memory gives individuals a sense of identity and belonging, it also provides communities with a common past and future. In this direction, spatial memory is a type of memory that is formed through the physical characteristics of a building, its use and the events experienced in it and transferred to future generations. Historic buildings serve as a bridge between the past and the future thanks to the spatial memory they harbour. These buildings are an important part of our cultural heritage and need to be protected. Today, the preservation of historical buildings and their transfer to future generations is of great importance. In this context, the revitalisation of historical buildings is an important method that ensures both the physical preservation of buildings and the survival of spatial memory. Revitalisation of historical buildings means integrating these buildings into today's life and giving them new functions, thus both protecting the buildings and contributing to the cultural life of the society. In this study, the importance of the traces of spatial memory in historical buildings and the importance of spatial memory in the revitalisation of today's historical buildings are emphasised.

Keywords: Historical Buildings, Space, Spatial Memory, Revitalisation

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

² İstanbul Atlas Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye

1. GİRİŞ: TARİHİ YAPILAR VE MEKANSAL BELLEK

Tarihi yapılar, mekânsal belleğin en güçlü taşıyıcıları arasında yer almaktadır ve bu yapılar, içinde yaşamış olan bireylerin izlerini bünyelerinde barındırmaktadır. Mekânsal bellek, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü işlevi görmektedir, tarihi yapıların mekânsal belleğinin korunması ise kültürel mirasın muhafazası anlamına gelmektedir. Kültür kavramı etimolojik açıdan incelendiğinde, Latince’de "yetiştirmek", "büyütmek" ve "ekip biçmek" anlamlarına gelen "colere" kelimesinden türediği, Fransızca’da ise "tarım" anlamına gelen "cultura" sözcüğünden evrildiği görülmektedir (Alakuş, 2004; Öztemiz ve Yılmaz, 2017). Zaman içinde değişim göstermeye devam eden "kültür" kavramı, 18. yüzyılda, insan topluluklarının veya bir ulusun kendine özgü yapısını tanımlayan; düşünce ve değer birliğini oluşturan düşünsel, sanatsal, teknik ve felsefi tüm unsurları kapsayan bir anlam kazanmıştır (Özlem, 2000; Öztemiz ve Yılmaz, 2017).

Kültürel miras ise, bir toplumun ya da ülkenin geçmişinden günümüze ulaşan, taşınır veya taşınmaz; somut ya da somut olmayan tüm kültürel değerlerini ifade etmektedir (Ahunbay, 1996). Geçmiş ile günümüz arasında bir bağ kuran, geleceğin inşasına yön veren ve tarihin toplumlara kazandırdığı deneyimleri belgeleyen kültürel mirasın yok olma riskiyle karşı karşıya kalması, her dönemde yeni bir koruma bilincinin oluşmasına ve bu bilincin zamanla gelişimine yol açmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen koruma çalışmaları değerlendirildiğinde, mekânsal bellek kavramının, tarihi yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesindeki rolünün giderek daha fazla önem kazandığı ortaya çıkmaktadır (Çoban ve Halaç, 2023).

Mekânsal bellek üzerine yapılan çalışmalar, mekânın bireysel ve kolektif hafızanın şekillenmesindeki temel rolünü vurgulamaktadır. Halbwachs (2018), mekânın kolektif belleğin maddi bir uzantısı olduğunu belirterek, bireylerin hatıralarının fiziksel mekânlarla ilişkili biçimde yeniden inşa edildiğini savunur. Bu bağlamda, mekân yalnızca hatıraların depolandığı bir alan değil, aynı zamanda toplumsal bağların güçlendiği bir bağlamdır. Lefebvre (2023), mekânın nötr bir varlık olmadığına ve toplumsal ilişkiler tarafından üretildiğine dikkat çekerek, mekânsal belleğin, toplumsal dönüşümlerin anlaşılmasında merkezi bir rol oynadığını ileri sürer. Mekânın bu üretim süreci, tarihsel olayların izlerini barındıran fiziksel yapılar aracılığıyla somutlaşır. Nora (2022) ise, "bellek mekânları" kavramını geliştirerek, bu tür mekânların kolektif belleğin somut temsilleri olduğunu ve toplulukların kimlik inşasında kritik bir işlev gördüğünü ifade eder. Kültürel belleğin sürdürülebilirliğini ele alan Assmann (2015), mekânsal belleğin fiziksel mekânlar ve semboller aracılığıyla geçmişin hatırlanması ve aktarılmasında önemli bir araç olduğunu vurgular. Türkiye bağlamında Ahunbay (1996), tarihi yapıların korunmasını, toplumların geçmişle bağlarını sürdürmesi için vazgeçilmez bir gereklilik olarak değerlendirirken, Kuban (2007), mimari eserlerin sadece fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda kültürel kimlik ve sürekliliğin taşıyıcısı olduğunu dile getirir. Bu yaklaşımlar, mekânsal belleğin tarihsel olayları ve toplumsal değerleri yaşatan bir araç olduğunu, dolayısıyla mekânların korunmasının yalnızca fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın devamlılığına hizmet eden bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, mekânsal belleğin bireysel ve toplumsal düzeyde hem tarihsel hem de duygusal bir bağ kurduğunu ve bu bağın korunmasının önemini ortaya koymaktadır.

Tarihi yapılar, kültürel, sosyal ve mimari mirası bünyesinde barındıran, geçmişle kurulan somut bağlar olarak tanımlanabilmektedir. Kolektif hafızanın deposu olarak hizmet verirler ve toplumların evrimi hakkında değerli bilgiler sunmaktadırlar. Ancak, bu yapıların korunması ve yeniden canlandırılması genellikle bakımsızlık, çürüme ve uygunsuz değişiklikler gibi zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu somut eserler, tarihle bağlantı kurmak, insan uygarlığının

evrimini anlamak ve geçmiş nesillerin yaratıcılığını ve işçiliğini takdir etmek için eşsiz bir fırsat sunmaktadır.

2. TARİHİ YAPILARDA CANLANDIRMA

Tarihi yapılarda canlandırma, geçmişin fiziksel ve kültürel izlerinin dijital veya fiziksel yöntemlerle yeniden inşa edilmesi süreci olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bu süreç, ulusal ve uluslararası standartlarla uyumlu şekilde, kültürel mirası hem koruyarak hem de daha geniş bir kitleye erişilebilir kılarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Tarihi yapıların korunmasında ulusal ve uluslararası standartlar, kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarılabilmesi için kritik bir rol oynamaktadır. Bu standartlar, yapıların tarihsel ve kültürel değerlerini bozmadan, modern ihtiyaçlarla uyumlu bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla belirlenen uluslararası sözleşmeler ve ulusal yasalar çerçevesinde uygulanmaktadır (UNESCO, 2003).

Tarihi yapılar yer duygusuna ve kültürel kimliğe katkıda bulunur. Bir topluluğun tarihi ve gelenekleriyle somut bir bağlantı sağlarken kültürün kimliğin en önemli öğelerinden biridir. Bulunduğu bölgede korunmuş tarihi binalar turistleri çekebilir, yerel ekonomileri canlandırabilir ve miras turizmi, restorasyon ve kültür endüstrilerinde istihdam yaratabilerek ekonomik anlamda etkisi yüksektir. Bunların yanı sıra eğitim değeri, toplum refahı gibi bir çok olguya etki edebilen bu tarihi yapılar da mekânsal belleğin okunması, geçmişi anlamamıza, kimliğimizi oluşturmamıza ve geleceğe daha bilinçli bir şekilde adım atmamıza yardımcı olur. Ne yazık ki, birçok tarihi yapı, zaman içinde çeşitli nedenlerle tahrip olur veya işlevini kaybeder. Bu durum, mekânsal belleğin kaybolmasına neden olurken aynı zamanda kültürel hafızamızın zayıflamasına ve kimlik kaybına yol açabilir.

Zaman içerisinde yaşam koşullarının ve ihtiyaçların değişmesiyle birlikte, geçmişte farklı amaçlarla inşa edilen tarihi yapılar, kullanımdan çıkmış ve bakımsızlığa terk edilmiştir. Bu durum, yapıların bozulmasına ve yok olmasına neden olmuştur. Tarihi yapıların yeni bir işlevle yeniden hayata geçirilmesi, hem yapının mimari, sosyal ve kültürel değerlerinin korunmasını hem de çevresel etkilerin dikkate alınmasını gerektirmektedir. Yeniden işlevlendirilen tarihi yapılar, kent silüetini güzelleştirerek kentlerin prestijini artırmaktadır. (Uğursal, 2011)

Zamana bağlı olarak meydana gelen eskimeler, Kuş (1992) tarafından “yapıların strüktürel ve fonksiyonel olarak mevcut amaçları için yetersiz kalmaları ya da bölgedeki kullanımın değişimiyle, mevcut yapıların yeni amaçlara uygun olmamaları” şeklinde tanımlanmaktadır. Keleş (1998) ise eskimeyi, “bir yapının toplumsal, işlevsel ve sağlamlık yönlerinden yeni olmaktan çıkmasını, sağladığı yararların azalmasını ya da tamamen yok olmasını içeren süreç” olarak ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, bakım eksikliği, yanlış kullanım ve doğal bozulma süreçleri, tarihi yapıların yıkılmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, kötü planlanmış tadilat ve eklemeler, bir yapının özgün karakterine ve bütünlüğüne ciddi zarar verebilmektedir. Tüm bu etkilere ek olarak, günümüzde hızla artan kentleşme ve gelişim, tarihi yapıların varlığını sürdürebilmesini tehdit etmektedir. Tarihi alanların yeniden canlandırılması ise, bölgenin kendine özgü kültürel ve sosyal dokusuna saygı gösteren; koruma, yenileme ve etkileşimli mimariye odaklanan özel bir yaklaşım gerektirmektedir. Kültürel mirasın korunması ve bu konuda farkındalığın artırılmasında, kent ve kent sakinlerinin belleği belirleyici bir rol oynamaktadır. Somut ve somut olmayan kültürel miras, kullanıcı üzerinde izler bırakmakta; aynı şekilde, kullanıcılar da kültürel miras üzerinde izler bırakmaktadır. Kullanıcının belleğinde kalan bu izlerin canlılığı, kültürel mirasın sürekliliğini ve yaşatılmasını doğrudan etkilemektedir (Çoban ve Halaç, 2023).

3. SONUÇ

Tarih boyunca insanlık, çevresini şekillendirirken aynı zamanda bir miras da inşa etmiştir. Bu mirasın en önemli parçalarından biri olan tarihi yapılar, toplumların kültürel, sosyal ve ekonomik geçmişini yansıtan önemli işaretlerdir. Ancak, modernleşme sürecinde yaşanan hızlı değişimler, bu değerli mirasın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Tarihi yapılar, toplumların kolektif belleğinde ve kimlik inşasında kilit bir rol oynamaktadır. Mekân, bireylerin ve toplulukların geçmişle kurduğu bağı güçlendirerek, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Türkiye'nin zengin tarihi mirası, yalnızca fiziksel yapıları değil, aynı zamanda bu yapıların taşıdığı toplumsal anlamları da koruma gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tarihi yapılar, içinde barındırdıkları mekânsal bellek sayesinde geçmişle gelecek arasında bir köprü görevi görür. Bu yapılar, kültürel mirasımızın önemli bir parçasıdır ve korunmaları gerekmektedir. Mekânsal belleğin okunması, geçmişi anlamamıza, kimliğimizi oluşturmamıza ve geleceğe daha bilinçli bir şekilde adım atmamıza yardımcı olur. Bu çalışmada, tarihi yapılarda mekânsal belleğin izlerinin önemi üzerinde durulurken, tarihi binaların önemini anlayarak ve karşılaştıkları zorlukları ele alarak, bu değerli varlıkların gelecek nesiller için korunmasının mümkün olduğunun altı çizilmektedir. Bu bağlamda, tarihi yapıların yeniden canlandırılması, hem bu yapıların korunmasını hem de kentlerin canlandırılmasını sağlayan önemli bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Canlandırma sürecinde, yapının özgün karakteri korunarak, çağın ihtiyaçlarına uygun yeni kullanımlar bulunmalıdır. Bu sayede, tarihi yapılar hem korunmuş olacak hem de kentlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamına katkı sağlayacaktır.

Türkiyede tarihi yapıların korunması için daha kapsamlı politikalar geliştirilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Dikkatli planlama, yenilikçi yaklaşımlar ve mirası koruma taahhüdü sayesinde tarihi binaları yeniden canlandırabilir ve canlı, sürdürülebilir topluluklar yaratabiliriz. **Bu çalışma, sadece bir başlangıçtır.** Mekânsal bellek, çok yönlü ve karmaşık bir konudur. Bu konuda yapılacak daha birçok araştırma, tarihi yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması için önemli bir katkı sağlayacaktır. Mekânsal belleği göz önünde bulunduran canlandırma çalışmalarının giderek önem kazandığı ve tarihsel araştırma, yerel halkın katılımı, dijital uygulamalar gibi çağdaş yöntemler aracılığıyla güçlendirilebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z., (2019). Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri, Yem Yayınevi.
- Ahunbay, Z. (1996). Tarihi Çevre Koruma Ve Restorasyon (1.Baskı). İstanbul: Yem Yayınları.
- Assmann, J., Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlatma ve Politik Kimlik. Çev. A. Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Çoban, Z., & Halaç, H. H. (2023). Kültürel Miras ve Bellek Üzerine Sistemik Bir Literatür Analizi. Journal of Humanities and Tourism Research, 13(3), 571-586.
- Dündar, B. Ve Uzunkaya, A. (2023). "Belleğin Uzantısı, İzi Ve Temsili Olarak Mekân." Bir İletişim Aracı Olarak Mekân – MEKON Kongresi, 20-21 Ekim 2022, İstanbul: 279-92.
- Halbwachs, Maurice. Kolektif Bellek. Çev. Z. Karagöz. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2018.
- Keleş, R (1990). Kentleşme Politikası (2. Baskı), Ankara: Mge Kitabevi.
- Keleş, R. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü (2. Baskı), Ankara: Mge Kitabevi.

- Kuban, D., Mimarlık Kavramları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Kuş, H. (1992). Mevcut Konut Stokunun Sıhhileştirilmesi Üzerine Bir Çalışma Yedikule Mrahar Mahallesinde Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, TÜ.
- Lefebvre, H., Mekanın Üretimi. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2023.
- Nora, P., Hafıza Mekanları. Çev. M. E. Özcan. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2022.
- Öztemiz, S., & Yılmaz, B. (2017). Kültürel Bellek Kurumlarında Dijitalleştirme: Kültürel Miras Ürünlerine Yönelik Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 57(1), 493-523.
- Tanyeli, G. (2000). Endüstri Arkeolojisi Yapılarının Korunması Ve Yeniden İşlevlendirilmesi.
- Uçkan, M. (2000). Koruma'dan " Yeniden İşlevlendirme " Ye Sürdürülebilir Kent. Domus M, Sayı:8, S.36-37.
- Uğursal, S. (2011). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Syf:16-19.
- UNESCO (1972). Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi.
- UNESCO (2003) Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi.